
ՊԱՏԻԺ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆՈՐԵՆ ՉԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՈՒ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՓՈՐՁԸ ԱՆԳԼԻԱՅՈՒՄ

ԼԵՎՈՆ ՕՇԱՆՅԱՆ

Գոյություն ունեն բազմաթիվ կարծիքներ այն մասին, թե նշված երկրներից որ մեկում՝ Անգլիայում, թե Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում է առաջինը կիրառվել պայմանական դատապարտումը, որն անվանվել է «պրոբացիա»¹:

Ոմանք կարծում են, որ նման ինստիտուտներ ստեղծելու համար նախադրյալ է հանդիսացել ընդհանուր իրավունքի անգլիական համակարգը, քանի որ անգլիական դատարանների կողմից տասնյակ տարիների ընթացքում փորձեր էին արվում տարբեր մեթոդներով խուսափել քրեական իրավունքի խիստ (դաժան) օրենքների մեխանիկական կիրառումից: Իսկ ինչ վերաբերվում է այս տեսակետի կողմնակիցներին, նրանք դա անվանում են քրիստոնեական հավատամունքի առաջնայնություն, իրավաբանական հետաձգում, պարտավորություն, ժամանակավոր գրավից ազատում, պատժի կիրառման ժամանակավոր հետաձգում²:

Քրիստոնեական հավատամունքի առաջնայնության (XIII դար) իմաստը կայանում է նրանում, որ եկեղեցու սպասավորների, հետագայում նաև կարդալ իմացող բոլոր անձանց հանդեպ կիրառվում էին արդարադատության իրականացման ոչ այնքան խիստ միջոցներ, նշանակվում էր ավելի մեղմ պատիժ:

Իրավաբանական հետաձգումն իրենից ներկայացնում էր պատժի նշանակման և իրականացման ժամանակավոր հետաձգում, որի շնորհիվ

---

¹ Дословный перевод термина probation употребляется в значении: (1. доказательство, доказывание: 2. испытание; 3. система испытания (как вид наказания по англо - американскому праву); 4. стажирование; 5 условное освобождение. Составители Мамулян А.С., Кашкин С.Ю. Англо - русский полный юридический словарь. Первое издание. М., 1993, стр. 29С., также: 1. на испытании, на страже; 2. Испытательный; 3. испытуемый, находящийся на страже, стажер, послушник. Составители Мюллер В.К., Боянус С.К. англо —русский словарь. Киев, 1997, стр. 934.

² **Бундесон У.** Надзор за отбывающими наказание на свободе, М., 1979, стр. 48-49.

մեղադրյալի համար ստեղծվում էր ներում ստանալու իրական հնարավորություն: Անգլիական դատավորները գործի քննությունն ավարտելու ժամանակ, երբ նրանք «գոհ չէին լինում դատավճռից», հետաձգում էին այն:

Պարտավորությունը (XIV դար) կասկածյալի (մեղադրյալի), բայց դեռ չդատապարտված անձի խոստումն է ուղղված հասարակությանը, որին նա պատկանում էր, հետագայում իրեն դրսևորել օրենքին համապատասխան: Պարտավորությունը լայնամասշտաբ կիրառվում էր իր երկու բաղադրիչների հաջող համադրությամբ. դա արդարադատության իրականացման միջոցն էր և պատժից խուսափելու միջոցը: Անձը, ով «պատվո խոսք» էր տալիս (գրավով, թե առանց դրա), հայտնվում էր իշխանությունից կախյալ իրավիճակում, քանի որ արդարադատություն իրականացնող մարմնի կողմից սահմանված պայմանների խախտման դեպքում նորից կանգնում էր նրա առաջ:

Ժամանակավոր գրավի դիմաց ազատումը, ինչպես պարտավորությամբ, այնպես էլ առանց դրա, լայնորեն կիրառվել է և Հին Աշխարհում, և Նոր:

Գործի դիտարկման ժամանակավոր հետաձգումը կիրառվում էր առավելապես ԱՄՆ-ի Մասաչուսեթս նահանգում հետևյալ կերպ. անձին մեղավոր ճանաչելուց հետո նշանակված պատիժը հետաձգվում էր, եթե «արդարության զգացումը պատժի շտապ իրականացում չէր պահանջում», իսկ գործն էլ փոխանցվում էր արխիվ:

Որոշ գիտնականներ պայմանական դատապարտման ինստիտուտի հայրենիքը համարում են Անգլիան և նրա ծագումը կապում են հին անգլիական դատավորների քրեական գործով կայացվելիք դատավճիռը հետաձգելու իրավունքի հետ: Նման հետաձգումն ուներ տարբեր պատճառներ. որպեսզի գործում ծագած իրավաբանական հարցերով խորհրդակցելին գործընկերների հետ, որպեսզի թույլ տային գործի տեղափոխումը գերագույն դատարան, որպեսզի մեղադրյալին հնարավորություն տրվի առարկություն պատրաստել կայացվող դատավճռի նկատմամբ³: XIX դարի 40-ական թվականներին սկսեցին օգտագործել այդ միջոցը ուղղիչ ազդեցություն գործելու նպատակով այն դատապարտյալների վրա, ովքեր չէին ցուցաբերում հատուկ վարքագիծ: Դա-

³ Лоблинский П.И. Условное осуждение в иностранном и советском праве, М., 1924, стр. 5.

տավճռի կայացումը հետաձգվում էր որոշակի ժամանակահատվածով, և դատապարտյալը տալիս էր «երաշխիք լավ վարքագիծ դրսևորելու վերաբերյալ»: Եթե դատապարտյալը կատարում էր երաշխավորության պայմանները, ապա մեղադրական դատավճիռ կամ ընդհանրապես չէր կայացվում, կամ անձը ենթարկվում էր որևէ աննշան, ձևական բնույթ կրող պատժի, այնպիսին, ինչպիսին «թեթև» տուգանքը: Այս տեսակետի կողմնակիցները կարծում են, որ 1879 թ. և 1887 թ. օրենքներով կատարելագործված այս փորձից ձևավորվեց պայմանական դատապարտման անգլիական նոր համակարգ:

Այլ աղբյուրներում օգտագործվում է պատժից խուսափելու 2 եղանակ. արդարացնելը և պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը⁴: Դրանց իրականացման դեպքում ներկայացվում էին լավ պահվածքի երաշխավորություններ նյութական (գրավ, երաշխավորություն) կամ անձնական բնույթի (խոստում): Այն դեպքում, երբ ներումը «անարժան» էր համարվում, դա դատապարտյալի համար կրում էր անբարենպաստ հետևանքներ:

Անգլիայում պայմանական դատապարտման ինստիտուտի ձևավորման հարցում էական նշանակություն են ունեցել 1907 և 1914 թվականների օրենքները:

Առավել ուշագրավ է համարվում 1907 թվականի օրենքի 1 հոդվածը. «Երբ որևէ անձ մեղադրվում էր հաշտարար ոստիկանական դատարանի առջև վերջինիս իրավասու հանցագործությունում, և դատարանը մեղավորությունը ապացուցված է ճանաչում, սակայն հակված է կարծիքի, որ հաշվի առնելով մեղադրյալի բնավորությունը, տարիքը կամ մտավոր զարգացվածությունը, կամ նրա կատարած գործողության էական նշանակություն չունենալը, կամ վերջիվերջո գործը մեղմացնող հանգամանքները, ճիշտ չէ վերջինիս նկատմամբ անվանական պատիժ կիրառել, կամ եթե դատարանը ցանկալի է համարում մեղադրյալին փորձությունների ենթարկելը, ապա նա կարող է առանց դատապարտման մասին որոշման կայացման որոշում կայացնել ա) հետապնդման կամ մեղադրման դադարեցման մասին կամ բ) մեղադրյալի պայմանական

⁴ Таганцев Н.С. Русское уголовное право. часть обща». Том 2, Тула, 2001, стр. 449-450.

ազատ արձակման մասին՝ լավ վարքագծի և ցանկացած պահին դատավճիռը լսելու համար դատարան ներկայանալու երաշխավորությամբ (երաշխավորող-ներով կամ առանց դրանց), 3 տարուց ոչ ավել ժամանակահատվածի ընթացքում, որը նշված կլինի արձանագրության մեջ»⁵: Դատավճիռի կայացման պայմանական հետաձգումը չէր տարածվում գողացված իրերի վերադարձման պարտականության, պատճառված վնասի փոխհատուցման, նյութական ապացույցների առգրավման վրա: Որպես պատժի մարման հիմք հանդիսանում էր ոչ միայն սահմանած ժամանակահատվածի ավարտը, այլ նաև անձի կողմից դատարանի սահմանած պայմաններին հետևելը: 1907 թվականի օրենքի պայմանների ցանկը, ինչպես փորձը ցույց տվեց, չէր պարունակում այն բոլոր պայմանները, որոնց հետևելը ցանկալի կլիներ յուրաքանչյուր դեպքում, և ընդլայնվեց լրացուցիչ պայմաններով 1914 թվականի օրենքով:

Օրենքը դատարանին իրավունք էր տալիս, խնամակալի խորհրդով, ամբողջ փորձաշրջանի ընթացքում փոփոխել նշված պայմանները, երկարաձգել փորձաշրջանի ժամկետը, բայց այդ դեպքում պայմանական դատապարտվածը պետք է ներկայանար դատարան՝ բացատրություններ տալու համար: 1907 թվականի օրենքը առաջին անգամ Անգլիայում մտցրեց պաշտոնատար խնամակալներ-վերահսկիչներ հասկացությունը: Չնայած նրան, որ 1907 թվականի օրենքը չէր հիշատակում որպես խնամակալներ ոստիկաններին կամ հոգևոր անձանց նշանակելու մասին, դատավորները նախընտրությունը տալիս էին հատկապես թեկնածուներին կամ պարզապես այդ կատեգորիայի քաղաքացիներին: Փորձաշրջան անցնող դատապարտյալները պարտավոր էին պարբերաբար տեղեկացնել խնամակալներին իրենց ապրելակերպի մասին, խնամակալները իրավունք ունեին դատարանին հայտնել նրանց կասկածելի վարքի փաստերի մասին: Խնամակալները փոխհատուցում էին ստանում իրենց կատարած ծախսերի դիմաց և պարգևատրում, որի առավելագույն չափը որոշվում էր տեղական իշխանությունների կողմից: Մինչև 16 տարեկան անչափահասների համար կարող էին նշանակվել «հատուկ» անձինք: 1914 թվականի օրենքը թույլ տվեց այդպիսի նպատակներով ստեղծված սոցիալական

⁵ Люблинский П. И. Условное осуждение в иностранном и советском праве, стр. 23.

ընկերությունների ներկայացուցիչներին իրականացնել վերահսկողություն: Վերահսկողության պարտականությունների իրականացման համար կարող էին ներգրավվել նաև անհատ անձինք: Հետաձգումը չեղյալ համարելու և պատիժ սահմանելու հարցերի վերաբերյալ որոշման կայացման իրավունքը վերապահվում էր դատարանին: Դրա հետ մեկտեղ դատարանը կարող էր որոշում կայացնել մեղադրյալի կողմից պատճառված վնասի և կատարված դատական ծախսերի փոխհատուցման վերաբերյալ: Եթե մեղավոր էր ճանաչվում 16 տարին չլրացած անչափահասը, ապա վճարումները կատարելու էին նրա ծնողները կամ խնամակալներ:

1925 և 1926 թվականների օրենքներով դատական բաժանմունքներում ստեղծվեցին պետական ծառայողների պաշտոններ հանցագործների «փորձության» վերաբերյալ գործերով և այդ ծառայողների աշխատանքը վերահսկող կոմիտեներ: 1965 թվականին լույս տեսան «փորձաշրջանի վերաբերյալ կանոնները»: 1948 թվականին լույս տեսած օրենքը թույլատրում էր փորձաշրջանի դրույթների կիրառումը 14 տարին լրացած անձի նկատմամբ՝ միայն վերջինիս համաձայնությամբ: Փորձության գործընթացը լրացվեց լիազորված պաշտոնատար անձի պարտականությամբ՝ դաստիարակչական կուրսի անցկացման և զբաղվածության աջակցման վերաբերյալ: Պայմանական դատապարտվածների վրա տարածվող պայմանների ցանկը սահմանափակ չէր, և դատարանը իրավունք ուներ այն լրացնելու իր հայեցողությամբ: Ինչպես նախկինում, փորձաշրջանի ընթացքում պայմանները կարող էին լրացվել և փոփոխվել:

1967 թվականի օրենքով հիմք դրվեցին պատժի կիրառումը պայմանական հետաձգելու և պատժից պայմանական ազատվելու ինստիտուտներին:

Պատժի կիրառումը պայմանական հետաձգող ինստիտուտը («հետաձգված դատավճիռ») կիրառվում էր դատավճռի կայացման փուլում, եթե անձի համար որպես պատիժ նշանակվում էր մինչև 2 տարի ազատազրկում: Դատավճռի կատարումը հետաձգվում էր 1-ից 3 տարի ժամկետով, դրական պահվածքի պայմանով: Պատժից պայմանական ազատումը կիրառելիս դատապարտյալը ազատվում էր պատժից դատարանի կողմից մինչև 3 տարի նշանակված ժամկետի ընթացքում, առանց վերահսկողության, նոր հանցագործություններ չգործելու պայմանով: Սահմանափակումներին չհետևելու դեպքում

պատիժը սահմանվում էր երկու հանցագործությունների համար: Քրեաիրավական բնույթի այդ միջոցառումը հանդիսանում էր հանցագործությունը կատարած անձի նկատմամբ ունեցած հավատի և հումանիզմի օրինակ:

Ժամանակակից անգլիական քրեական իրավունքի առանձնահատկությունը կայանում է մեկ ընդհանուր քրեական օրենսգրքի բացակայության մեջ: Ներկա դրությամբ Պրոբացիայի նորմերը համախմբված են 1948, 1967 և 1991 թվականների քրեական արդարադատության մասին օրենքներում (Criminal Justice Act): Հիշատակվում է նաև, որ անգլիացի գիտնականները կանխատեսում են պատժի այդ տեսակի կիրառման ընդլայնումը ապագայում և գաղափարախոսական և տնտեսագիտական նկատառումներով: Ակնհայտ է, որ նրանք ելնում են նրանից, որ բանտարկության արժեքը մի քանի անգամ ավելի է, քան փորձաշրջան իրականացնելը կամ ազատազրկման հետ չկապված այլ պատիժը:

1991 թվականի քրեական արդարադատության օրենքը սկսեց դիտարկել փորձարկումը որպես պատժի ինքնուրույն տեսակ՝ չհանդիսացող բանտարկության առավել ալտերնատիվ միջոց: Դրանով հանդերձ սկիզբ դրվեց դատապարտվածների բանտից հասարակություն «տեղափոխման» հայեցակարգի զարգացմանը, այսինքն՝ հանցագործների ուղղում, այդ թվում հասարակության համար վտանգավոր հանցանք կատարածների, առանց մեկուսացման, բայց տարբեր սոցիալական և այլ ծրագրերի «հսկողության» ներքո⁶: Այդ օրենքի համաձայն, դատարանը կարող է որոշում կայացնել պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին՝ նշանակելով փորձաշրջան, եթե 16 և բարձր տարիք ունեցող անձին մեղավոր է ճանաչել հանցագործության իրականացման մեջ և հարկ է համարում, որ վերահսկողությունը հանցագործի նկատմամբ փորձարկումը իրականացնող պետական ծառայողի կողմից ցանկալի է:

Փորձարկման մասին հրամանի համաձայն դատապարտյալը պարտավոր է գտնվել փորձարկումը իրականացնող պետական ծառայողի հսկողության տակ հրամանով սահմանված ժամանակահատվածի ընթացքում՝ 6-ից 3 տարի ժամկետով:

⁶ Скобелин С.Ю. Условное осуждение: криминологический и уголовно-исполнительские аспекты. Дис. ...канд. юрид. Наук, Красноярск, 2003, стр. 38.

Փորձարկման և հասարակությունից մեկուսացման հետ չկապված այլ պատիժների իրականացմամբ զբաղվում է Անգլիայի և Ուելսի Ազգային Պրոբացիոն Ծառայությունը տարատեսակ հասարակական և պետական կազմակերպությունների աջակցությամբ: 2001 թվականի ապրիլից Ծառայությունը հանդիսանում է Ներքին գործերի նախարարության կառուցվածքային ստորաբաժանում: Ծառայությունները գտնվում են 42 գոտիներից բաղկացած 10 շրջաններում: Ծառայությունը աշխատում է բանտարկության հետ չկապված պատիժներով դատապարտվածների հետ և այն անձանց հետ, որոնց համար որպես պատիժ սահմանված բանտարկությունը հետաձգվում է կամ որոնք ժամանակավորապես գտնվում են ոչ այնտեղ, որտեղ պետք է անցնել պատիժը կամ վաղաժամկետ ազատված են այնտեղ գտնվելուց:

Մինչ փորձարկման հրամանը արձակելը դատարանը պետք է բացատրի դատապարտյալին հրամանի ընթացակարգը, որը վերջինիս որոշակի տեղեր, փորձարկման կենտրոն այցելելու, որոշակի անձանց հետ հանդիպելու պահանջներ է ներկայացնում⁷: Մանրամասն բացատրվում են պայմանների չկատարման հետևանքները, նաև դատարանի իրավասությունը հրամանը վերանայելու մասին ինչպես դատապարտյալի դիմումի, այնպես էլ փորձարկման ծառայությունների աշխատակցի դիմումի հիման վրա: Հրամանում դատարանը պետք է նշի դատապարտյալի բնակության շրջանը, որտեղ էլ հենց նա պետք է գտնվի այդ շրջանի փորձարկման ծառայության հսկողության տակ:

Անձը, որի նկատմամբ էլ հենց արձակվել էր հրամանը, պարտավոր է հետևել պետական ծառայողի հրահանգներին, իրազեկել վերջինիս հասցեի փոփոխության մասին, իսկ այն դեպքում, երբ անձը տառապում է հոգեկան հիվանդությամբ, հարբեցողությամբ կամ թմրանյութերից կախվածությամբ, ապա դատարանը կարող է պարտադրել նրան անցնել համապատասխան բուժում⁸:

⁷ Ривз Х. Великобритания: забота о пострадавших // Преступление и наказание. 1993, № 4-5, стр. 47.

⁸ Крылова Н.Е. Серебрянникова А.В. Уголовное право современных зарубежных стран (Англии, США. Франции, Германии), М., 1997, стр.171.

1991 թվականի օրենքով կարգավորվում է փորձաշրջանի և հասարակությանը ծառայություն մատուցելու մասին համակցված հրամանների հրատարակումը: Անձանց սուբյեկտիվ կազմը ներառում է 16 և բարձր տարիքի անձանց, որոնք մեղավոր են ճանաչվել հանցագործություններում, որոնց համար որպես պատիժ նախատեսվում է բանտարկություն, բայց պայմանով, որ այդ արարքների համար պատասխանատվություն սահմանող հոդվածերի պատժամիջոցները վերջինիս նշանակման կոնկրետ պայմաններ սահմանված չեն: Համաձայն հրամանի անձը պարտավոր է գտնվել փորձարկումը իրականացնող պետական ծառայողի հսկողության տակ (ժամկետը կարող է սահմանվել 1-3 տարի միջակայքում) և կատարել չվճարվող աշխատանքը որոշակի ժամանակահատվածում՝ 40-100 ժամերի ընթացքում:

Անգլիայում առավել տարածված պատժամիջոց է համարվում տուգանքը, որը լայնորեն կիրառվում է նաև փորձաշրջանի մասին հրամանի պահանջները խախտող անձանց հանդեպ:

Փորձաշրջանի ունիվերսալությունը հանդիսացավ իր գործառույթների և հետևաբար նաև բովանդակության ընդլայնման գործընթացի արդյունք, որը հանգեցրեց տվյալ ինստիտուտի անվանափոխությանը: Եվ այսպես, 2001 թվականի ապրիլի 1-ից փորձաշրջանը համաձայն 2000 թվականի քրեական արդարադատության և դատարանների գործունեության մասին օրենքի (Criminal Justice and Court Services Act) 43 բաժնի կոչվում է «սոցիալական վերականգնում»:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական ծառայությունն այսօր էլ պրոբացիա հիշեցնող որոշ գործառույթներ է իրականացնում: Այս աշխատանքները կատարվում են ՀՀ արդարադատության նախարարության Քրեակատարողական վարչության Այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնի և քրեակատարողական հաստատությունների սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքներ կատարող ստորաբաժանումների կողմից:

Քրեական արդարադատության համակարգում պատժի ինստիտուտն այն կարևոր բաղադրիչներից է, որն ապահովում է արդարադատության

ամբողջականությունը, նաև տեսանելի և արդյունավետ դարձնում արդարադատության իրականացումը:

Բանալի բաներ - պորբացիա, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը, պայմանական դատապարտում, փորձաշրջան:

ИНСТИТУТ УСЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ В АНГЛИИ

ЛЕВОН ОГАНЯН

Существует много мнений относительно того, в какой из двух стран - в Англии или в Соединенных Штатах Америки - впервые было установлено условное осуждение, именуемое probation.

Одни полагают, что предпосылкой для введения таких институтов явилась английская система общего права, поскольку английскими судами на протяжении десятков лет предпринимались попытки различными способами избежать механического применения жестких правил репрессивного уголовного права. В качестве их сторонники этой точки зрения называют привилегию духовенства, юридическую отсрочку, обязательство, временное освобождение под залог, временную отсрочку рассмотрения дела.

Ключевые слова - пробация, уголовно-исполнительное учреждение, институт наказания, система правосудия.

INSTITUTE OF CONDITIONAL PUNISHMENT IN ENGLAND

LEVON OHANYAN

Certain endeavors reminding probation are being executed by the criminal-executive institution of the Republic of Armenia. These are administered by the criminal-executive department of alternative punishment division together with the social, psychological and juridical subdivisions, which operate within the system of the Ministry of Justice.

In the criminal justice system the institute of punishment is one of the important components that provides justice in its entirety and makes the administration of justice efficient and tangeble.

Key words - Probation, criminal-executive institution, Institute of punishment, the justice system, Prerogative of mercy.